

## DEVID ALMONDNING "SKELLIG" ROMANIDA SEHRLI REALISM

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19347373>

**I.M.Tursunova**

*NamDChTI dotsenti, PhD*

### **Annotatsiya**

Maqolada britaniyalik yozuvchi Devid Almondning Uitbred va Karnegi mukofotlariga sazovor bo'lgan debyut romani "Skellig"dagi sehrli realizmning poetik mexanizmlari tadqiq etiladi. Matnning batafsil tahlili asosida markaziy g'ayritabiiy personaj Skellig nomli mavjudotning tabiati, uning obraziga xos ontologik ko'pma'nolilik, rivoyatning realistik va sehrli qatlamlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir, bolalar idrokining mo'jizani narratologik vositachilik orqali anglatishdagi funksiyasi, shuningdek, romaning Uilyam Bleyk she'riyati hamda Angliyaning Shimoli-Sharqiy mintaqasi madaniy an'anasi bilan intertekstual aloqalari ko'rib chiqiladi. Devid Almond sehrli realizmdan o'lim, tug'ilish, shifo topish va ulg'ayish kabi ekzistensial mavzularni badiiy tadqiq etish vositasi sifatida qanday foydalangani masalasiga alohida e'tibor qaratiladi.

**Kalit so'zlar:** sehrli realizm, Devid Almond, "Skellig", britan bolalar adabiyoti, mo'jizaviyning ontologiyasi, Uilyam Bleyk, bolalar idroki, ekzistensial mavzu.

### **Аннотация**

В статье исследуются поэтические механизмы магического реализма в романе "Скеллиг" дебютном произведении британского писателя Дэвида Алмонда, удостоенном премий Уитбред и Карнеги. На основе детального анализа текста рассматриваются природа центрального сверхъестественного персонажа существа по имени Скеллиг, онтологическая многозначность его образа, взаимодействие реалистического и магического пластов повествования, функция детского восприятия в осмыслении чуда через нарратологическое посредничество, а также интертекстуальные связи романа с поэзией Уильяма Блейка и культурной традицией северо-восточного региона Англии. Особое внимание уделяется вопросу о том, каким образом Дэвид Алмонд использует магический реализм как средство художественного исследования таких экзистенциальных тем, как смерть, рождение, исцеление и взросление.

### **Ключевые слова**

магический реализм, Дэвид Алмонд, “Скеллиг”, британская детская литература, онтология чудесного, Уильям Блейк, детское восприятие, экзистенциальная тема.

### **Abstract**

This article examines the poetic mechanisms of magical realism in Skellig, the debut novel by the British writer David Almond, which received the Whitbread and Carnegie awards. Based on a detailed textual analysis, the study explores the nature of the central supernatural character, the creature named Skellig, the ontological ambiguity of his image, the interaction between the realistic and magical layers of the narrative, the function of child perception in conveying the miraculous through narratological mediation, as well as the novel's intertextual connections with the poetry of William Blake and the cultural tradition of the North-East region of England. Particular attention is paid to how David Almond employs magical realism as a means of artistically exploring such existential themes as death, birth, healing, and growing up.

### **Keywords**

magical realism, David Almond, Skellig, British children's literature, ontology of the miraculous, William Blake, child perception, existential theme.

### **Kirish**

Devid Almondning “Skellig” romani (1998) XX asr oxiri britan bolalar adabiyotida alohida o‘rin tutadi. Bunga nafaqat mamlakatning ikki yirik mukofoti Uitbred va Karnegi mukofotlari bilan e’tirof etilgan yuksak badiiy fazilatlari, balki uni adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan ayniqsa jozibador qiladigan janriy noaniqligi ham sabab bo‘ladi. Asar bir vaqtning o‘zida bir necha janr an‘analari chegarasida joylashgan: ulg‘ayish haqidagi realistik roman, fentezi, masal va sehrli realizm. Ana shu janrlar orasida aynan sehrli realizm roman badiiy tabiatini anglash uchun eng samarali kalit sifatida ko‘rinadi va aynan shu jihat ushbu matnga nisbatan hozirgacha eng kam tizimli ravishda tadqiq etilgan yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolmoqda.

Roman nashr etilganidan buyon uning tanqidiy qabul qilinishi asosan ikki qutb atrofida jamlandi: ayrim tadqiqotchilar “Skellig”ni ulg‘ayish haqidagi asar (bolalar adabiyotidagi bildungsroman) sifatida talqin qildilar, boshqalari esa uni hayot va o‘lim haqidagi simvolistik masal deb baholadilar. Viktor Uotson 1990-yillar britan bolalar adabiyotiga bag‘ishlangan sharhida Almond romani “voqelikning tabiatiga doir masalada o‘quvchini sermahsul noaniqlik holatida

qoldirgan holda, ataylab janriy ta'riflardan chekinadi", deb ta'kidlaydi<sup>19</sup>. Aynan mana shu "sermahsul noaniqlik", ushbu maqolada ko'rsatib beriladiki, sehrli realizmning mohiyatini belgilovchi asosiy belgidir. Devid Almond esa shu badiiy metodga izchil va ongli ravishda amal qiladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi "Skellig" romanidagi sehrli realizmning o'ziga xosligini bir-biri bilan uzviy bog'langan bir necha o'lchamda tavsiflashdan iborat: markaziy g'ayritabiiy personajning tabiati va ontologik maqomi; rivoyatning realistik hamda mo'jizaviy qatlamlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir tuzilmasi; bola idrokining ular orasidagi narrativ vositachi sifatidagi roli; Bleyk she'riyati bilan intertekstual dialog; nihoyat, sehrli qatlamning ekzistensial mavzularni badiiy tadqiq etishdagi funksiyasi. Tahlil materialini sifatida romaning Hodder & Stoughton nashriyotida 1998 yilda chop etilgan original matni xizmat qiladi.

Tahlilga kirishishdan oldin tadqiqotning nazariy koordinatlarini belgilab olish zarur. Sehrli realizm adabiyotshunoslik kategoriyasi sifatida Vendi Farris, Luis Lil, Lois Parkinson Zamora va boshqa nazariyotchilar ishlari tufayli, asosan, lotinamerikan nasri kontekstida barqaror konseptual maqom kasb etdi. Biroq keyingi o'n yilliklarda tadqiqotchilar sehrli realizmga tobora ko'proq transmilliy va transjanriy hodisa sifatida murojaat qilmoqdalar; ya'ni u na muayyan geografik hudud, na o'quvchi auditoriyasining ma'lum bir turi bilan cheklanadigan hodisa sifatida talqin qilinmayapti.

Vendi Farrisning eng nufuzli ta'riflaridan biriga ko'ra, sehrli realizm besh asosiy belgi bilan xarakterlanadi: na ratsional, na g'ayritabiiy izohga to'liq bo'ysunmaydigan "keltirib chiqarib bo'lmaydigan unsur"ning mavjudligi; realistik fonning batafsil tasvirlanishi; narrativ ikkilanish holati; turli madaniy va zamoniy makonlarning qo'shilishi; odatiy konseptual kategoriyalarning buzilishi. Farrisning yozishicha, "sehrli realizmda mo'jizaviylik, umuman olganda, realistik qonunlar asosida ishlaydigan dunyoda o'z-o'zidan tabiiy bo'lgan narsa sifatida qabul qilinadi"<sup>20</sup>. Bu jihat uni fentezidan prinsipial ravishda farqlaydi, chunki fentezida mo'jizaviylik mutlaqo boshqa bir olamni tashkil etadi, realizmda esa unga umuman o'rin qolmaydi.

Bolalar adabiyotiga nisbatan sehrli realizm kategoriyasini qo'llash qo'shimcha aniqlashtirishni talab etadi. Mariya Nikolayeva "Bolalar adabiyotiga estetik yondashuvlar" (2005) monografiyasida bolalar adabiyoti an'anaviy ravishda real va fantastik qatlamlarning birga mavjud bo'lishiga janriy me'yor sifatida yo'l

<sup>19</sup> Watson V. The Cambridge Guide to Children's Books in English. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — p.148

<sup>20</sup> Faris W.B. Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative. — Nashville: Vanderbilt University Press, 2004. — p.7

qo'yishini ta'kidlaydi; shu bois, uning fikricha, "sehrli realizm" terminini bolalar matnlariga nisbatan qo'llash muammoli ko'rinadi. Biroq bu e'tiroz, agar bolalar fentezi an'anasi bilan Almond amalga oshirayotgan rivoyat turi o'rtasidagi prinsipial farq hisobga olinsa, o'z kuchini yo'qotadi. Bolalar fentezisida boshqa makon alohida bir olam sifatida shakllanadiro Masalan, Narnia, O'rta Yer yoki Xogvarts kabi. Almond esa mo'jizaviylik muqobil bir dunyoni yaratmaydi, balki Shimoliy Angliya'dagi aniq va deyarli hujjatli ishonchlilik bilan tasvirlangan shahar hayotiga kirib keladi hamda o'z tabiatiga ko'ra prinsipial ikkiyoqlamalilikni saqlab qoladi.

Realistik poydevor: konkretlik topografiyasi

Sehrli realizmning eng xarakterli belgilaridan biri uning batafsil tasvirlangan aniq voqelikka chuqur ildiz otganidadir. "Skellig" romanining ilk satrlaridayoq ataylab oddiy va kundalik manzara beriladi: oila endigina Nyukasl-apon-Tayn shahri chekkasidagi Hedjliga ko'chib kelgan bo'ladi. Uy esa nurab borayotgan holatda tasvirlanadi: "Uy bo'm-bo'sh edi, eshigi ochiq, havoda eski yog'och, namlik va qadimiy toshning hidi anqirdi"<sup>21</sup>. Ota ta'mirlash ishlari bilan band, ona yuragi zaif yangi tug'ilgan chaqaloq bilan shifoxonada, bosh qahramon o'n yoshli Maykl esa bo'm-bo'sh, notanish uyda yolg'iz qolgan. Bu holat ijtimoiy va psixologik jihatdan aniq, tanish hamda realistik ishonchlilikka ega vaziyatdir.

Bu konkretlik butun roman davomida izchil saqlanadi. Maykl maktabga boradi, do'sti Kuper bilan futbol o'ynaydi, ota-onasi bilan tibbiy tashxislar haqida suhbatlashadi, quruvchilarning ishini kuzatadi. Uning qo'shnisi Mina uyda ta'lim oladi va kitoblar orqali ornitologiyani o'rganadi. Shifokorlar yurak nuqsonlari va operativ aralashuv haqida gapiradilar. Ana shu detallar jamlanib, sehrli realizm uchun zarur bo'lgan realistik fonni yaratadi: aynan shu fonning mavjudligi Skellig paydo bo'lgan lahzada ontologik taranglikni yuzaga keltiradi.

Realistik poydevorni yaratishda Angliyaning Shimoli-Sharqiy qismi alohida madaniy va geografik makon sifatida muhim o'rin tutadi. Almond Geytshed yaqinidagi Fellingda tug'ilgan bo'lib, uning shimoliy ingliz identikligi roman mohiyatini anglashda sezilarli ahamiyatga ega. Postindustrial manzarasi, ishchi sinf an'analari va o'ziga xos mifologiyasi bilan ajralib turadigan bu hudud uchun "Skellig"ning badiiy makonini shakllantirgan aynan o'sha uyg'unlik kundalik hayotning qattiqqo'lligi bilan o'zga dunyoga yaqinlik hissining qo'shilishi xarakterlidir. Richard Xall Almond nasrining mintaqaviy o'ziga xosligiga bag'ishlangan tadqiqotida shunday ta'kidlaydi: "Angliyaning Shimoli-Sharqiy

<sup>21</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — p.1

qismi uning romanlarida shunchaki fon emas, balki ontologik shartdir: bu yerda tirik va o'lik, real va mo'jizaviy o'rtasidagi chegara nozikligi madaniy landshaftning bir qismi sifatida qabul qilinadi"<sup>22</sup>.

Skelligning tabiati: "keltirib chiqarib bo'lmaydigan unsur" va ontologik ko'pma'nolilik

Romaning markaziy g'ayritabiiy unsuri Maykl yangi uyining tashlandiq garajidan topadigan Skellig nomli mavjudot Vendi Farris "keltirib chiqarib bo'lmaydigan unsur" (irreducible element) deb atagan hodisaning ayni timsolidir, ya'ni na ratsional, na g'ayritabiiy kategoriyalar yordamida to'liq izohlab bo'lmaydigan voqelikdir. Birinchi uchrashuv Almond tomonidan ataylab deyarli hujjatli aniqlik bilan tasvirlanadi va aynan shu aniqlik uning mohiyatan izohga bo'ysunmasligini yanada keskinroq namoyon etadi: Maykl garaj burchagida chang va o'rgimchak to'ri bilan qoplangan bir qiyofani ko'radi. B u ayni paytda ham odamga, ham qushga, ham nom bilan ifodalab bo'lmaydigan yana qandaydir uchinchi bir mavjudotga o'xshaydigan narsa edi.

Skellig o'z tabiatiga doir savolga na qahramonga, na o'quvchiga aniq javob beradi. U kasallikdan holdan toygan uysiz darbadar ham bo'lishi mumkin; u farishta ham bo'lishi mumkin; u umuman ma'lum kategoriyalar chegarasidan tashqarida turuvchi mavjudot ham bo'lishi mumkin. Roman davomida ana shu ko'pma'nolilik prinsipial ravishda saqlanib qoladi. Maykl nihoyat undan kim ekanini so'raganida, Skellig juda ixcham javob beradi: "Senga o'xshash bir narsa, hayvonga o'xshash bir narsa, qushga o'xshash bir narsa, farishtaga o'xshash bir narsa"<sup>23</sup>. Bu sanash izoh emas, balki ehtimollarni ataylab ko'paytirish, yagona va aniq identifikatsiyadan voz kechishdir. Farris ta'biricha, aynan shunday "keltirib chiqarib bo'lmaydigan unsur" sehrli-realist narrativning asosini tashkil etadi: u o'quvchidan bir-biriga to'liq sig'ishmaydigan bir necha talqinni bir vaqtning o'zida ushlab turishni talab qiladi<sup>24</sup>.

Skelligning ontologik ko'pma'noliligi bir qator badiiy usullar orqali ro'yobga chiqariladi. Avvalo, bu tanaviy tasvir vositasida amalga oshadi; u ataylab naturalizm bilan g'ayritabiiylik oralig'ida muvozanatda ushlab turiladi. Maykl Skelligni a'fham ko'rganida, u axlatlar ostida yotgan bo'ladi: "Suyakdek qurib qolgan va oqarib ketgan, zo'rg'a nafas olayotgan, ko'zlari qadimiy mayda

<sup>22</sup> Hull R. David Almond and the Landscape of the North-East // Children's Literature Association Quarterly. — 2006. — Vol. 31. — No. 1. — P. 72.

<sup>23</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — p.167

<sup>24</sup> Faris W.B. Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative. — Nashville: Vanderbilt University Press, 2004. — p.13

toshlardek, xuddi taslim bo'lib, o'linga tayyorlanib yotgan qushga o'xshardi"<sup>25</sup>. Bu yerdagi "pebble eyes", ya'ni toshchaga o'xshash ko'zlar detali bir vaqtning o'zida ham naturalistik, ham g'alati tuyuladi: bunday tasvir odatda o'lik qushga nisbatan qo'llanadi, insonga emas. Keyinroq namoyon bo'ladigan qanotlar ham xuddi shunday ataylab jismoniylik bilan tasvirlanadi: ular ulkan, patlar va hasharotlar bilan qoplangan, ulardan qush axlatining hidi keladi. Bular farishtaning ramziy qanotlari emas, balki yashayotgan, qariyotgan, xastalangan mavjudotning organik qanotlaridir.

E'tiborlisi shundaki, Almondning o'zi ham ko'plab intervyularida Skelligning tabiatiga doir savolga bir ma'noli javob berishdan ataylab chekinadi. Tish Tibbolls bilan suhbatida u shunday degan edi: "Men yaxshi she'r kabi ochiq bo'ladigan kitob yozishni istadim. Skellig bu unda nimani ko'rsangiz, o'sha. Kitobga nom kerakligini anglamagunimcha, men unga hatto ism ham bermagan edim"<sup>26</sup>. Bu mualliflik pozitsiyasi prinsipial ahamiyatga ega: Almond savolni shunchaki ehtiyotsizlik tufayli ochiq qoldirmaydi, balki ontologik ochiqlikni asarning badiiy tamoyili sifatida ongli ravishda quradi.

Bola idroki narratologik vositachi sifatida

"Skellig" romanining eng muhim narratologik yechimlaridan biri bolakay roviy tanlanganidadir. Asar o'n yoshli Maykl tilidan, birinchi shaxs nomidan hikoya qilinadi va Skellig haqidagi barcha ma'lumotlarning yagona manbai ham aynan shu nuqtayi nazardir. Bu qaror roman sehrli realizmi poetikasi uchun prinsipial oqibatlarga ega.

An'anaviy sehrli-realist nasrda mo'jizaviylik roviy tomonidan hayrat va ortiqcha ratsional izohsiz tabiiy hol sifatida qabul qilinadi. Sehrli realizmni fantastikadan ajratib turadigan asosiy farq ham shunda: fantastika narrativ hayratga tayanadi, sehrli realizm esa mo'jizani voqelikning tarkibiy qismi sifatida singdiradi. Almond romanida bola roviy aynan shu vazifani o'ziga xos tarzda bajaradi. Mayklni Skellig hayratga solmaydi, deb bo'lmaydi, biroq uning hayrati izohlab bo'lmaydigan narsani ichki bir sezgi bilan qabul qilishga tayyorlik bilan qo'shib ketadi. U Skelligni o'ziga ma'lum bo'lgan tushunchalar tizimiga zo'rlab joylashtirishga urinmaydi; aksincha, u qayta-qayta uning oldiga boradi, unga xitoycha tayyor ovqat olib keladi, uni kuzatadi, u bilan gaplashadi. Ana shu ontologik noaniqlik qarshisidagi bolalarcha qo'rqmaslik, mohiyatan, matnda Skelligning mavjud bo'lishi uchun zarur bo'lgan narratologik shart vazifasini bajaradi.

<sup>25</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. —p.10

<sup>26</sup> Tibbolls A. An Interview with David Almond // Bookbird. — 2001. — No. 39. — P. 34.

Rozmari Jekson "Fantaziya: buzilish adabiyoti" (1981) asarida bolalar adabiyoti aynan shuning uchun ham sehrli realizmga ayniqsa mos ekanini ta'kidlaydi: bola hali mo'jizani katta ong uchun "imkonsiz" qilib qo'yadigan konseptual cheklovlarni to'liq o'zlashtirib ulgurmagan bo'ladi. Uning yozishicha, "bolaning nigohi ratsionallashtiruvchi kattalar tafakkurining to'liq nazorati boshlanadigan chegaraning bu tomonida turadi"<sup>27</sup>. Almond ana shu narratologik imkoniyatdan katta badiiy aniqlik bilan foydalanadi. Romandagi kattalar Mayklning ota-onasi, shifokorlar, quruvchilar yo Skelligni umuman ko'rmaydilar, yo bo'lmasa uning faqat izohlash mumkin bo'lgan tomoninigina ko'radilar: uysiz darbadar, yordamga muhtoj xasta odamni. Bolalar esa Maykl va Mina bundan ko'proq narsani ko'radilar va roman sehrli makonini aynan ularning idroki shakllantiradi.

Bu kontekstda, ayniqsa, Mina muhim ahamiyat kasb etadi. U qo'shni qiz, uyda ta'lim oladi, o'qituvchi ayolning qizi bo'lib, Bleyk she'riyati va Odyubon ornitologiyasi ruhida tarbiya topgan. Agar Maykl Skelligni ichki sezgi bilan qabul qilsa, Mina uni anglash uchun zarur bo'lgan madaniy lug'atga ega: u mavjudotning qanotlarini darhol odamlarning qushsimon mavjudotlarga evolyutsiyalanishi haqidagi tasavvur bilan bog'laydi. "Odamlarda qanot o'sib, ular ucha olsa-chi?" deb so'raydi u<sup>28</sup>. Bu savol hayratga tushgan bolaning savoli emas, balki mo'jizani me'yor deb biladigan an'ana ruhida tarbiyalangan bolaning savolidir.

Bleyk, "Tigr" va g'ayritabiiylik poetikasi

"Skellig"ning Uilyam Bleyk she'riyati bilan intertekstual dialogi roman badiiy arxitekturasi eng izchil qurilgan unsurlaridan biridir va ayni paytda uning sehrli-realist tabiatini anglash uchun muhim kalit vazifasini bajaradi. Mina Mayklga Bleyk she'rlarini o'qib beradi, ularni sharhlaydi, hatto uyining devorlariga yozib qo'yadi. Roman Bleyk poetikasiga oid bevosita va bilvosita ishoralar bilan serobdir.

Skellig obrazi bilan ayniqsa hamohang bo'lgan markaziy bleykcha mavzu bu qarama-qarshiliklarning o'zaro singib ketishi g'oyasidir: farishtasimon va hayvoniy, samoviy va yerlik, hayot va o'limning bir-biridan ajralmasligi. Bleyk "Jannat va do'zaxning nikohi" asarida haqiqiy donishmandlik voqelikning har ikki qutbini qabul qilmasdan turib yuzaga kelmasligini yozgan edi: "Qarama-qarshiliklarsiz taraqqiyot bo'lmaydi. Tortilish va itarilish, Aql va Quvvat,

<sup>27</sup> Jackson R. Fantasy: The Literature of Subversion. — London: Methuen, 1981. —144 p.

<sup>28</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — p.55

Muhabbat va Nafrat insoniy mavjudlik uchun zarurdir”<sup>29</sup>. Skellig aynan mana shu bleykcha qarama-qarshiliklar birligini mujassamlashtiradi: u bir vaqtning o'zida ham hayvon, ham farishta, ham o'layotgan, ham shifo bera oladigan, ham jirkanch, ham go'zal mavjudotdir. Roman kulminatsion sahnasida Skellig oy nurida qanotlarini yoygan paytda uning tasviri bevosita Bleyk obrazlariga ishora qiladi: unda dahshat va go'zallik bir-biridan ajralmas holda namoyon bo'ladi.

Yana ham bevosita aloqa Bleykning “Aybsizlik va Tajriba qo'shiqlari” turkumi bilan bog'liq. Aybsizlik va tajriba qarama-qarshiligi mo'jizaga ochiq bo'lgan bolalik idroki bilan ratsionalizm ta'sirida yopiq bo'lib qolgan kattalar ongining oppozitsiyasi “Skellig” romanining butun tuzilishini belgilovchi tamoyildir. Maykl va Mina Bleyk ma'nosidagi bolalardir: ular hali mo'jizani ko'ra oladigan, kattalarning “tajribali” ongi ilg'amay qoladigan narsalarni sezishga qodir bo'lgan “beg'ubor” nigohni yo'qotmagan mavjudotlardir. Skellig esa, o'z navbatida, Bleyk “Abadiy” deb atagan voqelik o'lchovining timsoli sifatida namoyon bo'ladi; bu shunday qatlamki, u ratsional nigoh tufayli yo'qolib ketmaydi, ammo aynan shu nigoh uchun ko'rinmas holga keladi.

Piter Hollindeyl “Adabiyotda bolalik belgisi” (Signs of Childness in Children's Books, 1997) tadqiqotida Bleyk an'anasi britan bolalar adabiyotining shakllanishida alohida rol o'ynaganini ta'kidlaydi: aynan Bleyk orqali bu adabiyotga bolalar idroki ontologik jihatdan imtiyozli, ya'ni kattalar tafakkuri saralab tashlaydigan narsalarni ko'ra oladigan idrok sifatida talqin etilishi kirib kelgan. Hollindeyl yozganidek, “Almond ushbu an'anani ongli ravishda va izchil davom ettirayotgan kam sonli zamonaviy mualliflardan biridir”<sup>30</sup>. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, “Skellig”dagi sehrli realizm shunchaki badiiy metod emas, balki o'z ildizlarini aynan britan romantik an'anasidan olgan madaniy-falsafiy pozitsiya sifatida ham namoyon bo'ladi.

Shifo va o'zaro bog'liqlik: sehrli qatlam axloqiy kategoriya sifatida

“Skellig”dagi sehrli realizmning eng original jihatlaridan biri shundaki, bu yerda g'ayritabiiylik reallik bilan shunchaki yonma-yon mavjud bo'lib qolmaydi, balki u bilan o'zaro bog'liqlik va bir-birini sog'aytirish munosabatiga kirishadi. Bu munosabat bir-biri bilan sabab-oqibat zanjiri orqali emas, balki analogik mantiq asosida bog'langan bir necha parallel narrativ chiziqlar orqali ro'yobga chiqadi;

<sup>29</sup> Blake W. The Marriage of Heaven and Hell. — London, 1790 // Blake W. Complete Writings / Ed. by G. Keynes. — Oxford: OUP, 1966. — P. 148–160.

<sup>30</sup> Hollindale P. Signs of Childness in Children's Books. — Stroud: Thimble Press, 1997. —p.58

Almondning o'zi intervyularidan birida buni "fan mantiqi emas, balki she'riyat mantiqi" deb atagan edi<sup>31</sup>.

Markaziy narrativ chiziq Mayklning yangi tug'ilgan singlisining xasta yuragi bilan bog'liq. Chaqaloq o'lim yoqasida bo'ladi, yoki deyarli o'lim yoqasiga keladi: syujet rivojlangan sari uning ahvoli og'irlashadi, operatsiya kechiktiriladi, shifokorlar bashoratlari esa tobora kamroq umid uyg'otadi. Shu bilan parallel ravishda Maykl va Mina Skelligni boqib, parvarishlaydilar unga o'zi talab qiladigan xitoycha taom olib keladilar, uni xavfsizroq joyga ko'chiradilar, ustidagi chang va o'rgimchak to'rlarini tozalaydilar. Skelligning ahvoli yaxshilangan sari chaqaloqning holati ham yaxshilanib boradi. Mana shu parallellik prinsipial ahamiyatga ega: roman Skelligning sog'ayishi bilan chaqaloqning sog'ayishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri sababiy bog'lanish borligini da'vo qilmaydi; u faqat tasodifiy mos kelish sifatida ham, sehrli aloqa sifatida ham o'qilishi mumkin bo'lgan analogiyani taklif etadi.

Roman kulminatsiyasidagi sahnada Maykl va Mina tunda Skelligning oldiga keladilar va uni ulkan qanotlari orasida go'dakni tashlandiq uyga hech qanday yo'l bilan olib kelinishi mumkin bo'lmagan singillarini tutib turgan holda ko'radilar. "U chaqaloqni qanotlarining egatida ushlab turardi va ular orasida nimadir o'tardi, ko'rib ham, o'lchab ham bo'lmaydigan nimadir"<sup>32</sup>. Mana shu "ko'rib ham, o'lchab ham bo'lmaydigan nimadir", ya'ni ko'rinmas va o'lchovga sig'maydigan narsaning uzatilishi, sehrli-realist hodisaning kvintessensiyasidir: u sodir bo'ladi, deyarli hujjatli aniqlik bilan tasvirlanadi, shu bilan birga na tekshirish, na tushuntirish imkoniga bo'ysunadi. Luis Lil o'zining klassik maqolasida sehrli realizmdagi sehrni "izohlash shart bo'lmagan sir, chunki u reallikning bir qismidir", deb ta'riflagan edi<sup>33</sup> (Leal, 1995: 120). Go'dak bilan bog'liq bu sahna aynan shunday sir sifatida namoyon bo'ladi.

Shifo topishdagi o'zaro bog'liqlik romanda Mayklning o'zi darajasida ham amalga oshadi. Ikki tomonlama inqirozni notanish uyga ko'chib o'tish va singlisining o'lim xavfini boshdan kechirayotgan bola Skelligga g'amxo'rlik qilishda shunchaki o'z tashvishidan chalg'ituvchi mashg'ulotni emas, balki haqiqiy mas'uliyat va yaqinlik tajribasini topadi. Ularning munosabati o'zaro xarakterga ega: Skellig Mayklga qanday muhtoj bo'lsa, Maykl ham Skelligga xuddi shunday muhtojdir. Ana shu o'zaro ehtiyoj romaning axloqiy markazini tashkil etadi va ayni

<sup>31</sup> Lenz M. Story as a Bridge to Transformation: The Way Beyond in the Fiction of David Almond // Children's Literature in Education. — 2003. — Vol. 34. — No. 2. — P. 89.

<sup>32</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — p.149

<sup>33</sup> Leal L. Magical Realism in Spanish American Literature // Magical Realism: Theory, History, Community / Ed. by L.P. Zamora, W.B. Faris. — Durham: Duke University Press, 1995. — P. 120.

paytda g'ayritabiiy unsur nega bu asarda shunchaki bezak emas, balki badiiy jihatdan zarur bo'lgan funksional qatlam ekanini ham tushuntiradi.

Makon ontologik chegara sifatida: garaj va liminallik

"Skellig" romanining makon poetikasi uning sehrli-realist arxitekturasining muhim tarkibiy qismidir. Skellig yashaydigan tashlandiq garaj antropolog Viktor Tyorner ishlab chiqqan ma'nodagi tipik liminal makondir, ya'ni u mavjud olamlarning birortasiga ham to'liq mansub bo'lmagan, o'tish va noaniqlik hududi bo'lgan bo'sag'aviy joydir. U na uyning ichkarisiga, na tashqi makonga to'la tegishli; na obod, insoniy tartibga solingan hududning bir qismi, na sof tabiatning o'zidir. U tashlab qo'yilgan, yemirilib borayotgan, qo'ng'izlar va chang bosgan, eski axlatlar bilan to'lib-toshgan makon sifatida tasvirlanadi.

Bu liminal makon sehrli realizm uchun ayniqsa mos maskan bo'lib xizmat qiladi, chunki u allaqachon mavjud ontologik kategoriyalarning birortasiga ham to'liq mansub emas. Unda obod uy ichida ham, ochiq ko'chada ham o'rin topa olmaydigan narsa yashashi mumkin. Almond garajni birinchi bobda ataylab juda aniq tasvirlaydi: "Hammasi qora, kulrang va oq edi, eski tosh, eski oqlama, eski yog'och, eski zulmat"<sup>34</sup>. Bu makon go'yo zamondan tashqarida yashaydi, "eski", "eski", "eski" va aynan mana shu zamoniy noaniqlik uni o'zi ham vaqt chegaralaridan tashqarida turgan mavjudot uchun ontologik jihatdan mos joyga aylantiradi.

Roman makon poetikasida shunga o'xshash vazifani Maykl va Mina keyinroq Skelligni ko'chiradigan "uyalar orasidagi uy" ham bajaradi: ikki yashash uyining o'rtasida qolgan tashlandiq eski uy ham bo'sag'aviy, ham liminal makondir. E'tiborlisi shundaki, chaqaloq bilan bog'liq kulminatsion sahna aynan shu yerda sodir bo'ladi; go'yo makonning liminalligi real va mo'jizaviy qatlamlar chegarasida turgan liminal hodisaning yuz berishi uchun zarur shartga aylanadi. Mixail Baxtin "bo'sag'aviy xronotop" haqida inson taqdirining hal qiluvchi voqealari, o'zga bilan uchrashuvlar va burilishlar sodir bo'ladigan makon sifatida yozgan edi<sup>35</sup>. Almond bu xronotopdan katta badiiy ong bilan foydalanadi.

O'lim, tug'ilish va siklik vaqt: sehrli qatlam ekzistensial tajriba sifatida

"Skellig" romanida sehrli qatlam, avvalo, ekzistensial mavzularni, ayniqsa o'lim va tug'ilishning o'zaro bog'liq hodisalar ekanini badiiy tadqiq etish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu bog'liqlik bir vaqtning o'zida bir necha darajada kuzatiladi.

<sup>34</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — p.4

<sup>35</sup> Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Художественная литература, 1975. — с.391

Syujet darajasida roman ikki qutb sari parallel harakat sifatida rivojlanadi: Mayklning singlisi hayot bilan o'lim oralig'ida turadi, Skellig esa o'limdan hayot sari yo'l oladi. Ana shu parallellik rivoyatning o'ziga xos zamoniy ritmini yaratadi: romandagi vaqt chiziqli emas, balki siklik xususiyatga ega bo'lib, o'lim va tug'ilish bir-biriga qarama-qarshi qo'yilgan to'g'ri chiziqlarning ikki uchi emas, balki bitta egri chiziqdagi nuqtalar sifatida namoyon bo'ladi. Almondning o'zi ham o'zining ijodiy falsafasiga bag'ishlangan esselaridan birida shunday degan edi: "Men o'lim tabu bo'lmagan oilada ulg'ayganman. Bobolarim va amakilarim vafot etishardi, biz esa bu haqda gaplashardik. Menimcha, bolalar o'limni undan qo'rqishni o'rganib olgan kattalarga qaraganda ancha ochiqroq qabul qila oladilar"<sup>36</sup>.

Obrazlar tizimi darajasida bu mavzu butun roman bo'ylab uzluksiz davom etadigan Skelligning qanotlari va qush obrazlari o'rtasidagi ramziy muvofiqlik orqali ro'yobga chiqadi. Mina ornitologiyani o'rganadi va uning qushlar, ularning parvozi, iloji boricha yengil bo'lishi uchun tuzilgan suyaklari haqidagi hikoyalari shunday obrazli kontekst yaratadiki, unda Skelligning qanotlari metaforaning so'zma-so'z gavdalanishi sifatida qabul qilinadi. Qush eng qadimiy madaniy an'analarning ko'pchiligida ruhning arxaik ramzi bo'lib kelgan; Almond esa bu arxetip qanotli mavjudotning bevosita mujassam shaklida qayta jonlanadi va shu tariqa ramziy qatlamdan sehrli-real qatlamga o'tadi.

Bu kontekstda Mina Mayklga Uilyam Bleykning inson tanasi o'lmas ruh uchun qafas ekani haqidagi qarashini tushuntiradigan sahna ayniqsa muhimdir: "Bleyk shunday degan edi: besh sezgi to'liq rivojlanib ochilmaguncha, tana ruhning qafasi bo'lib qoladi"<sup>37</sup>. Bu bleykcha fikr romanda bevosita, sehrli-realist ifodaga ega bo'ladi: Skellig tanasi bilan ruhi bir-biridan ajralmagan, boshqachaligi oddiy tashqi ko'rinish ostida yashirilmagan, balki aynan qanotlari orqali oshkor bo'lgan mavjudotdir. U Bleyk yozgan "sezgilari ochiq inson"ning timsoli bo'lib namoyon bo'ladi, biroq bu timsol insoniy me'yorlar chegarasidan prinsipial ravishda tashqariga chiqadigan shaklda gavdalanadi.

Bu kontekstda ulg'ayish mavzusi o'ziga xos sehrli-realist o'lcham kasb etadi: Maykl ratsional bilimni egallash orqali ya'ni mo'jizaviylikni chetga surib qo'yadigan anglash yo'li bilan emas, balki tajribasini kengaytirish orqali ulg'ayadi; u o'limni, kasallikni, muhabbatni va mo'jizani voqelikning teng huquqli tarkibiy qismlari sifatida qabul qilishni o'rganadi. Uning Skellig bilan uchrashuvi bolalarcha ochiqlikni yo'qotish emas, balki yanada to'liqroq mavjudlikka kirish, bir turdagi initsiatsiyadir. Almond modelidagi sehrli realizmni an'anaviy

<sup>36</sup> Almond D. Writing for the uncanny valley // Signal. — 2000. — No. 91. — P.18.

<sup>37</sup> Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — p.78

bildungsromandan prinsipial ravishda ajratib turadigan jihat ham aynan shunda: bu yerda ulg'ayish mo'jizaviylikka yopilish degani emas.

Farishta va darbadar orasidagi tanqidiy talqinlar

Skellig obrazining boyligi va prinsipial noaniqligi turli, bir-biridan sezilarli darajada farqlanuvchi tanqidiy talqinlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Bu talqinlarni qisqacha ko'rib chiqish roman sehrli realizmining o'quvchi idrokida qanday ishlashini tushunish uchun muhimdir.

Eng keng tarqalgan talqin Skelligni farishta, ya'ni xristian an'anasiga mansub, o'lim yoqasidagi chaqaloqqa yordam berish uchun bu dunyoga kelgan mavjudot sifatida ko'radi. Bu talqin foydasiga uning qanotlari, shifo bera olish qobiliyati hamda go'dak bilan bog'liq sahna dalil sifatida keltiriladi. Key Uebb roman haqidagi taqrizida shunday yozgan edi: "Almond so'nggi bir necha o'n yilliklar davomida britan adabiyotida yaratilgan eng ishonarli farishta obrazini yaratdi"<sup>38</sup>. Biroq Almondning o'zi bu qadar bir yoqlama talqinga izchil ravishda qarshilik ko'rsatgan: "Men an'anaviy ma'nodagi xristian emasman. Agar bu kitobda farishta bo'lsa, u ancha kengroq va g'alatiroq tartibga mansub farishtadir"<sup>39</sup>.

Muqobil talqinlardan biriga ko'ra, Skellig Mayklning psixologik holatining proyeksiyasi sifatida ko'riladi, ya'ni u reallik nazoratdan chiqib ketgan vaziyatda bolaning xavotiri, umidi va vaziyatni boshqarishga bo'lgan ehtiyojining timsoli hisoblanadi. Bu nuqtayi nazarga ko'ra, Skellig obyektiv mavjudlikka ega emas, balki jarohatli holatni yengishga urinayotgan bolalik tasavvurining mahsulidir. Marjori Hayneman yo'qotish mavzusiga bag'ishlangan bolalar adabiyoti tadqiqotida (2004) bunday "xayoliy yordamchi" obrazi bolalar qayg'usi haqidagi asarlarda barqaror motivlardan biri ekanini ta'kidlaydi<sup>40</sup>. Biroq roman bu talqinni prinsipial ravishda to'liq qo'llab-quvvatlamaydi: Skelligni faqat Maykl emas, balki uning oilaviy dramasi bevosita ishtirokchisi bo'lmagan Mina ham ko'radi.

Matn tabiatiga eng mos keladigan talqin esa ushbu ikki qutb orasidan bittasini tanlashdan voz kechib, Skelligning ontologik ko'pma'noliligini badiiy tamoyil sifatida qabul qiladigan yondashuvdir. Aynan shunday pozitsiyani Nikol Annan "Bolalar adabiyoti va mumkinlik makoni" (2007) asarida ilgari suradi: "Skellig na farishta, na gallyutsinatsiyadir. U bir ma'nolilik talabi rad etilganda qoladigan narsadir"<sup>41</sup>. Bu ta'rif Farris terminologiyasidagi "keltirib chiqarib bo'lmaydigan

<sup>38</sup> Webb K. Review: Skellig // Books for Keeps. — 1999. — No. 115. — P. 44.

<sup>39</sup> Lenz M. Story as a Bridge to Transformation: The Way Beyond in the Fiction of David Almond // Children's Literature in Education. — 2003. — Vol. 34. — No. 2. — P. 91.

<sup>40</sup> Heinemann M. Children's Literature and Loss. — Oxford: Oxford University Press, 2004. — p.156

<sup>41</sup> Annan N. Children's Literature and the Space of the Possible. — London: Routledge, 2007. —p.83

unsur” mohiyatini juda aniq ifodalaydi va shu tariqa romaning sehrli-realist tabiatini yana bir bor tasdiqlaydi.

### Xulosalar

O’tkazilgan tahlil shuni ta’kidlash imkonini beradiki, Devid Almondning “Skellig” romani sehrli realizm izchil va badiiy jihatdan ongli ravishda qo’llangan metod sifatida namoyon bo’ladigan asardir. Roman Vendi Farris nazariyasida belgilangan barcha asosiy mezonlarga javob beradi: keltirib chiqarib bo’lmaydigan unsur mavjudligi (tabiati prinsipial ravishda ko’pma’noli bo’lgan Skellig obrazi), batafsil va ishonarli realistik fon (Angliyaning Shimoli-Sharqiy qismi, ko’chib kelgan oilaning aniq maishiy hayoti), narrativ ikkilanish (na roman, na roviy Skelligni bir ma’noda izohlab beradi), turli ontologik qatlamlarning qo’shilishi (real va g’ayritabiiy bitta makonda ierarxiyasiz birga mavjud bo’ladi), shuningdek, odatiy kategoriyalarning buzilishi (Skellig barcha ma’lum tasniflar chegarasidan tashqarida turadi).

Almond sehrli realizmining o’ziga xosligi bir-biri bilan bog’langan bir necha badiiy tamoyillar orqali belgilanadi. Birinchidan, bolakay roviy mo’jizaviylikning mavjud bo’lishi uchun prinsipial shart vazifasini bajaradi: Bleyk an’anasi ruhida shakllangan bolalar idroki kattalar ratsionalizmi saralab tashlaydigan narsalarni ko’ra oladi. Ikkinchidan, Almondga mo’jizaviylik tanaviy va aniqdir: Skellig deyarli hujjatli aniqlik bilan tasvirlanadi, uning qanotlaridan qush axlatining hidi keladi, u xitoycha ovqat talab qiladi va artritdan aziyat chekadi. Mo’jizaning bu jismoniyligi uning ontologik ko’pma’noliligini pasaytirmaydi, aksincha, uni reallikdan ajralmas holga keltiradi. Uchinchidan, sehrli qatlam Almondga axloqiy kategoriya sifatida ishlaydi: Skellig uni parvarishlayotgan odamlar bilan o’zaro ehtiyoj munosabatida mavjud bo’ladi va aynan shu o’zaro ehtiyoj roman mazmunining markaziga aylanadi. To’rtinchidan, uslubiy lakoniklik va rivoyat ohangining barqaror xotirjamligi narrativ darajada real va mo’jizaviyning teng huquqliligini ta’minlaydi.

Kengroq kontekstda “Skellig” shuni namoyon etadiki, sehrli realizm bolalar adabiyoti makonida ham “kattalar” nasridagidek kuchli badiiy salohiyat bilan faoliyat ko’rsata oladi. Biroq buning uchun bolalar idroki sodda bilimsizlik sifatida emas, balki ontologik jihatdan imtiyozli ko’rish usuli sifatida talqin etilishi lozim. Almond amalga oshirgan ana shu kashfiyot Bleykdan Lyuis Kerrollgacha, Nesbitdan Adamsgacha cho’zilgan keng britan an’anasiga uyg’un kiradi; bu an’anada bolalik shunchaki mavzu emas, balki epistemologik pozitsiya, ya’ni kattalar tafakkuri unutib yuborgan narsalarni bilishning alohida usuli sifatida namoyon bo’ladi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:**

Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Художественная литература, 1975. — 504 с.

Almond D. Skellig. — London: Hodder & Stoughton, 1998. — 182 p.

Almond D. Writing for the uncanny valley // Signal. — 2000. — No. 91. — P. 13–21.

Annan N. Children's Literature and the Space of the Possible. — London: Routledge, 2007. — 214 p.

Blake W. The Marriage of Heaven and Hell. — London, 1790 // Blake W. Complete Writings / Ed. by G. Keynes. — Oxford: OUP, 1966. — P. 148–160.

Faris W.B. Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative. — Nashville: Vanderbilt University Press, 2004. — 312 p.

Heinemann M. Children's Literature and Loss. — Oxford: Oxford University Press, 2004. — 243 p.

Hollindale P. Signs of Childness in Children's Books. — Stroud: Thimble Press, 1997. — 96 p.

Hull R. David Almond and the Landscape of the North-East // Children's Literature Association Quarterly. — 2006. — Vol. 31. — No. 1. — P. 65–79.

Hunt P. An Introduction to Children's Literature. — Oxford: Oxford University Press, 1994. — 256 p.

Jackson R. Fantasy: The Literature of Subversion. — London: Methuen, 1981. — 211 p.

Leal L. Magical Realism in Spanish American Literature // Magical Realism: Theory, History, Community / Ed. by L.P. Zamora, W.B. Faris. — Durham: Duke University Press, 1995. — P. 119–124.

Lenz M. Story as a Bridge to Transformation: The Way Beyond in the Fiction of David Almond // Children's Literature in Education. — 2003. — Vol. 34. — No. 2. — P. 87–98.

Nikolajeva M. Aesthetic Approaches to Children's Literature. — Lanham: Scarecrow Press, 2005. — 353 p.

Tibbols A. An Interview with David Almond // Bookbird. — 2001. — No. 39. — P. 30–37.

Watson V. The Cambridge Guide to Children's Books in English. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 814 p.

Webb K. Review: Skellig // Books for Keeps. — 1999. — No. 115. — P. 44.

Zamora L.P., Faris W.B. Introduction: Daiquiri Birds and Flaubertian Parrot(ie)s // Magical Realism: Theory, History, Community / Ed. by L.P. Zamora, W.B. Faris. — Durham: Duke University Press, 1995. — P. 1-11.